

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ЦЕНТР НЕПЕРЕРВНОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

з науково-педагогічної роботи

Людмила СТЕПАНЕНКО

«30» квітня 2024 року

ІНКЛЮЗІЯ.

**СУЧАСНІ МЕТОДИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ
ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

**Програма підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів
закладів культури**

Форма навчання	<u>очна/заочна</u>
Навчальний рік	<u>2024/2025</u>
Кількість кредитів ECTS	<u>0.5</u>
Мова викладання, навчання й оцінювання	<u>українська</u>
Форма підсумкового контролю	<u>Тест</u>

Розробник: Копієвська Ольга Рафаїлівна, Гавеля Оксана Миколаївна, Комарівська
Наталя Миколаївна

Розробники:

КОПІЄВСЬКА Ольга Рафаїлівна, доктор культурології, професор;

ГАВЕЛЯ Оксана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент;

КОМАРІВСЬКА Наталя Миколаївна, кандидат наук з державного управління.

ПОГОДЖЕНО

Директорка Центру неперервної
культурно-мистецької освіти
кандидат педагогічних наук, доцент

Ірина ШЕВЧЕНКО

СХВАЛЕНО

В.о. зав. кафедри арт-менеджменту та
івент технологій, доктор наук з
соціальних комунікацій, професор,
академік ГО "Національна академія
наук вищої освіти України", член
спілки документознавців України

Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА
Протокол № 11 від «10» квітня 2024 р.

Затверджено Вченою радою Академії протокол від «29» квітня 2024 р. №11

© Копієвська О.Р., 2024

© Гавеля О.М., 2024

© Комарівська Н.М., 2024

© НАКККіМ, 2024

1. Анотація (опис) навчальної програми (у т. ч. міждисциплінарні зв'язки).

Постійні зміни, що відбуваються в українському суспільстві створюють умови для розвитку соціальної сфери. Сталий розвиток визначає соціальний, культурний доступ дітей та молоді до соціальної сфери незалежно від стану здоров'я. Конвенція ООН про права дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей визначають громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права кожної дитини, у тому числі і дітей з особливими потребами. Увага держави направлена на забезпечення повноцінного розвитку, виховання та навчання дитини. Програма підвищення кваліфікації «Інклюзія. Сучасні методи соціокультурної адаптації дітей та молоді з особливими потребами» присвячена актуальній темі, пов'язаній з необхідністю впровадження її основ у функціонування базової мережі закладів культури. Темі програми логічно побудовані, що дозволяє формувати системні знання та вміння. Під час підвищення кваліфікації за програмою керівники та спеціалісти закладів культури отримують теоретичні знання з комунікативного спілкування, що забезпечує ефективне спілкування; практичне застосування засобів культури як психолога в сфері культури. Передбачається вивчення механізмів психологічного захисту, які захищають психіку від негативних впливів, а також від внутрішніх конфліктів. На заняттях слухачі ознайомляться з спектром психологічних розладів у дитячому віці, отримують поради, що будуть корисними у практичній роботі. Актуальність програми вмотивована тим, що інклюзія – це процес, що направлений на створення таких умов у закладах культури, який забезпечить, створить, підтримає дітей, молодь, працівників закладів культурно-мистецької освіти. Інклюзія орієнтована на розвиток освітнього закладу культури який цінує, підтримує досягнення кожного.

Об'єктом програми є психологічна, практична допомога працівникам, спеціалістам закладів культури у роботі з дітьми, молоддю та зокрема з дітьми з особливими потребами. Предметом дослідження інклюзії є процес створення комфортного, безпечного та функціонального простору у закладі культури, що забезпечить стимулювання соціокультурної адаптації, участі та підтримки. Тематичний план навчальної програми передбачає лекційні, семінарські та практичні заняття.

2. Мета програми: ознайомити слухачів з сучасними методами і практиками інклюзії в закладах культури, набуття фахових компетентностей з питань психологічної безпеки та стійкості, які знадобляться у професійній діяльності працівників закладів культури.

3. Завдання програми: створення безпечного психологічного простору (подолання психологічного бар'єру) між учасниками інклюзивного середовища; набуття фахових компетентностей для здійснення професійних обов'язків.

Програма забезпечує набуття таких компетентностей:

інтегральна компетентність: здатність збільшувати доступ усіх дітей до усіх сфер соціального життя.

загальні:

- здатність до розвитку комунікативних компетентностей;
- здатність до психологічної безпеки в інклюзивному середовищі;
- здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт;
- здатність до зняття стресу та соціальної адаптації дітей та молоді;
- здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

фахові:

- здатність використовувати мову спілкування у різних соціальних групах, подіях, вміння підтримувати комунікацію в інклюзивному середовищі;
- здатність проявляти гнучкість у спілкуванні, безпосередньо в інклюзивному середовищі;
- здатність та уміння створити безпечне психологічне середовище, досягнення захищеності у ньому;
- здатність оцінювати та аналізувати інформацію у процесі реалізації професійної діяльності;
- здатність критично мислити та креативно мислити;
- здатність створювати авторські методики щодо забезпечення інклюзивних практик.

4. Попередні вимоги до опанування навчальної програми.

Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;

Уміння працювати з високим ступенем автономії, оцінювати потенційні результати, приймати відповідальність за планування і впровадження інклюзії в роботі закладів культури.

5. Результати навчання за програмою:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1	Знати та розуміти предметну область та професійну діяльність. Застосовування на практиці методик комунікативного спілкування, створення безпечних психологічних умов в інклюзивному середовищі.	Лекції, семінарські заняття, самостійна робота з джерелами та інформаційними ресурсами	Оцінювання на семінарських заняттях, залік	50%

2	Вміти працювати з високим ступенем автономії, оцінювати потенційні результати та ризики. Оволодіти навиками подолання психологічних та комунікативних бар'єрів, що збереже психологічне здоров'я та не порушить психологічну безпеку.	Лекції, семінарські заняття, самостійна робота з джерелами та інформаційними ресурсами	Оцінювання на практичних заняттях, залік	20%
3	Бути здатним до моніторингу джерел інформації у мережі інтернет, до пошуку та використанню документів й матеріалів, що перебувають у відкритому доступі та походять з офіційних джерел; використовувати пошукові системи як джерела отримання інформації. Здатність налагоджувати ефективну взаємодію з органами державної влади, суспільними інституціями, громадськими об'єднаннями щодо інклюзії в закладах культури	Лекції, практичні роботи, самостійна робота з джерелами та інформаційними ресурсами	Оцінювання на практичних заняттях	10%
4	Продемонструвати відповідальність за професійний розвиток, підвищення комунікативної компетентності та психологічну безпеку	Лекції, практичні роботи, самостійна робота з інформаційними ресурсами	Оцінювання на практичних заняттях	20%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

7. Схема формування оцінки (згідно п.7 «Положення про організацію освітнього процесу в НАКККіМ» від 30 серпня 2022 р.)

- **підсумкове оцінювання:** тестування.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗАНЯТЬ
для підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів
закладів культури за програмою
«ІНКЛЮЗІЯ. СУЧАСНІ МЕТОДИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ
ТА МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ»

з/п теми	Назва теми	Навчальна робота			Вид підсумкового контролю	
		Усього кредитів	Години			
			Лекції	Семінарські		Практичні заняття
1	Предмет, завдання, методи курсу: «Інклюзія». Діагностичний та культурологічний потенціал культурних практик арт-терапії.					Самоконтроль
2	Розвиток комунікативних компетентностей працівників культури, запорука соціальної адаптації дітей та молоді (лекція).	2	2			Самоконтроль
3	Психологічна захищеність в інклюзивному середовищі (лекція).	2	2			Самоконтроль
4	Розвиток особистісного потенціалу в умовах інклюзії (лекція).	2	2			Самоконтроль
5	Психічні розлади в дитячому віці (лекція).	2	2			Самоконтроль
6	Ментальне здоров'я. Оздоровчі культурні практики (лекція).	2	2			Самоконтроль
7	Алекситимія. Індивідуальна робота з аутичною дитиною (семінар)	2			2	Самоконтроль
8	Техніки sandplay, «казка на піску», «пісочна анімація», дидактичні програми на піску, реабілітаційні програми на піску, кінестезичні вправи (тренінг).	2			2	Самоконтроль
	Тестування	1				
Усього за програмою		0,5	10		4	

Загальний обсяг 15 год., в тому числі:

Лекції – 10 год.

Практичні – 4 год.

Тестування – 1 год.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Публікації автора робочої програми:

1. Гавеля О. М. Групова арт-терапія: культурні практики та арт-терапевтичні техніки роботи з груповими процесами та тимбілдингом. *У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 лютого 2023 р.) / упоряд. В. П. Дячук. Київ : НАКККіМ, 2023. С. 228–231.
2. Гавеля О. М. Інтерпретація образів, символів, знаків та метафор в культурних практиках арт-терапії. *Сценічне та музичне мистецтво: циркові та естрадні жанри. Науково-методичний аспект*: матеріали XII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (13 – 14 квітня 2023 року) / редкол.: О.В. Яковлев, Г.Е. Овчаренко [та ін.]. Київ: КМАЕЦМ, 2023. С. 14–18.
3. Гавеля О. М. Новітні тенденції розвитку культурного простору арттерапії: нейрографіка. Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. / М-во культ. України та інформ. політики ; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. (Київ, 09 листопада 2023 р.). Київ : НАКККіМ, 2023. С. 64–66.
4. Гавеля О.М. Культурні практики бібліотерапії та приклади створення сценаріїв арт-терапевтичних казок. *Бібліосвіт* : інформ. вісн. № 2 (86) 2023 / [редкол. : Г. Саприкін (голова редкол.), Т. Сопова (відп. ред.), О. Виноградова, Т. Якушко; ред.: Н. Лінкевич, І. Новоселецька] ; Держ. б-ка України для юнацтва. Київ: [б. в.], 2023. С. 48–57.
5. Гавеля О.М. Культурні цінності обдарованої особистості: інтеріоризація в контексті сучасного українського суспільства : монографія. Київ : НАКККіМ, 2014. 352 с.
6. Гавеля О.М. Феномен обдарованої особистості як творця культурних цінностей: монографія. Київ : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2020. 415 с.
7. Гавеля О.М., Гавеля О.Р. Інтереси та пріоритети обдарованої особистості в галузі мистецтва: кроскультурне дослідження. *Scientific practice: modern and classical research methods: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, Boston, February 26, 2021. Boston-Vinnitsia:Primedia eLaunch&European Scientific Platform, 2021. Vol. 3. С. 144–148.
8. Гавеля О.М., Гавеля О.Р. Кроскультурне дослідження вибору культурних цінностей молодим поколінням України. *Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference* (Vol. 4), February 12, 2021. Pisa, Italian Republic: NGO European Scientific Platform. С. 78-83.
9. Гавеля О.М. Національно-культурна ідентичність та її ціннісні основи: освіченість, вихованість, моральність і патріотизм українців. *Культура і сучасність*. 2018. № 1. С. 20–26.
10. Gavelya O.M., Drach T. L. Development of Plastic Abilities of Children-Autistics By Means Of Modern-Dance in the Conditions of Modern Cultural and Artistic Practices. *International Journal of Arts and Social ience*. 2021. Vol. 4, Is. 2 March-April. P. 5–9. URL: www.ijassjournal.com ISSN: 2581-7922.
11. Havelia O., Havelia O. Introduction of new art therapeutic practices of collage in the work of in cultural and art institutions. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference*, February 23, 2024. Amsterdam, The Netherlands: International Center of Scientific Research. 2024. P. 340–348.
12. Havelia O., Havelia O. New trends in the development of the artistic space of art therapy: doodling and zentangle. *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference*, March 15, 2024. Chicago, USA: International Center of Scientific Research. 2024. P. 92–97.
13. Havelia O., Kvetsko O. Folklore as the primary of forming the boiko's dance. *European Journal of Arts*, Austria. Vienna, 2020. № 1.
14. Havelia O.M. Expert evaluation of the condition and prospects for the development of

a gifted person in the context of artistic culture of Ukraine. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. Vienna : Premier Publishing, 2019. № 6.

Основна література:

15. Андрійчук С.В. Соціальна компетентність у дошкільному віці як умова успішної соціалізації школяра. *Соціальна робота і проблеми міграційних процесів у глобалізованому світі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (3-4 травня 2018 року). Чернівці, 2018. С. 10–13.
16. Берн Е. Ігри, у які грають люди. Світовий бестселер із психології стосунків. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля 2021. 256 с.
17. Бібліотерапія як метод психологічної корекції/ URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/biblioterapiya-yak-metod-psixologichno%D1%97-korekci%D1%97/> © <https://pyrogiv.kiev.ua/> (дата звернення: 12.03.2024).
18. Волошина Л. Вплив хореографічної арт-терапії на формування особистості. *Теоретико-методологічні, медико-біологічні аспекти в хореографії та спорті*: метод. посібн. / упоряд. О.А. Плахотнюк. Львів: СПОЛОМ, 2016. С. 45–51.
19. Воронцова Е. Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти. URL: <http://xn-d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/profilaktikata-podolannya-bulingu-u-zakladah-osviti/> (дата звернення: 16.03.2021).
20. Гавеля О.М., Драч Т.Л. Розвиток пластичних здібностей дітей-аутистів засобами танцю модерн в умовах сучасних культурно-мистецьких практик. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. 2021. Вип. 39. С. 59–63.
21. Гаврищак Л. Інформаційно-психологічна безпека особистості у сучасному світі. *Проблеми гуманітарних наук*. 2012. Вип. 29. С. 101–110.
22. Гельбак А. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посібник. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2019. 49 с.
23. Горностаї П. П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*. Київ: Контекст, 2000. С. 44–47.
24. Дениско П. Інсайт. Візуальні й мультимодальні метафори в живописі, скульптурі, кіно та інших візуальних мистецтвах. Полтава: ФОП Говоров С. В., 2021. 248 с.
25. Донченко О. Арт-терапія як засіб розвитку емоційної креативної спрямованості майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Вісник ОНУ ім. І. Мечникова. Психологія*. 2017. Т. 22, вип. 3 (45). URL: <http://fas.onu.edu.ua/index.php/2304-1609/article/view/135179> (дата звернення: 16.03.2024).
26. Зеленська К.О. Персоніфікована програма корекції постстресових розладів у різних категорій осіб, які пережили бойові дії (комбатантів та волонтерів). *Український вісник психоневрології*: наук.-практ. медичний журнал. 2021. Т. 29, вип. 4. С. 27–29.
27. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
28. Квітка Н. Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку. Київ, 2013. 82 с.
29. Кідалова К.С. Психологічні особливості самоствавлення особистості: аналіз концепцій та підходів. *Український психологічний журнал*. 2018. № 2 (8). С. 48–58.
30. Кінезіологія танцю та техніко-естетичних видів спорту: навч.-метод. посібник / упоряд. О.А. Плахотнюк. Ч. 2. Львів: СПОЛОМ, 2018. 301 с.
31. Кінезіологія танцю: колективна монографія / за заг. ред. О.А. Плахотнюка. Львів: СПОЛОМ, 2020. 244 с.
32. Колодяжна А.В. Поєднання компонентів самоствавлення особистості відповідно до її творчих проявів. *Scientific Journal*. 2016. № 5. С. 93–96.
33. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України / О. Ніколаєва та ін. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreativni-industriyi-Zvit.pdf> (дата звернення: 16.03.2024).

34. Кузьмінська Л. Зміст і цілі музикотерапії в соціально - педагогічній роботі з дітьми – інвалідами. *Освіта регіону: український науковий журнал*. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/711> (дата звернення: 16.03.2024).
35. Лемешко Т. 50 технік з МАК на всі випадки життя. Дніпро: Україна, 2017. 61 с.
36. Ляшенко В.І. Формування життєвої компетентності дітей-інвалідів у центрах ранньої соціальної реабілітації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Херсон, 2004. 264 с.
37. Магдисюк Л.І. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. III–IV рівнів акредитації. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 152 с.
38. Орленко І. Психологічні аспекти впливу арт-терапії на позитивні зміни самоставлення у жінок. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2022. С. 72-83.
39. Півторак М.В., Пасічник Н.С. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ: монографія / М. Півторак, Н. Пасічник, О. Цвид-Гром, О. Хомчук [та ін.]; за заг. ред. Я. Новака. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 211 с.
40. Плахотнюк О. Педагогічні прийоми танцювальної арт-терапії у практиці джаз-танцю. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/bernatova8/subor/plakhotnyuk.pdf> 2022 (дата звернення: 16.03.2024).
41. Простір арт-терапії: мінливість і стабільність – пошуки балансу : матеріали XVI Міжнар. міждисциплінарної наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–17 лютого 2019 р.) / [за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар]. Харків: СПД ФО Степанов В. В., 2019. 172 с.
42. Простір арт-терапії: творча інтеграція та трансформація в епоху плинного модерну: матеріали XV Міжнар. міждисциплінарної наук.-практ. конф. (м. Львів, 16-18 лютого 2018 р.) / [за наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьонової, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар]. Київ: Золоті ворота, 2018. 196 с.
43. Простір арттерапії: творчість як задзеркалля реальності : матеріали XVII Міжнар. міждисциплінарної наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–29 лютого 2020 р.) / [за наук. ред. Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар]. Київ: ФОП Назаренко Т. В, 2020. 204 с.
44. Психологічна безпека освітнього середовища: Вісник психологічної служби Київщини. Вип. 9 / за ред. Т. Л. Панченко. Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. 228 с. URL: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b35.html> (дата звернення: 16.03.2024).
45. Равлюк Т. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах практичної підготовки. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету : традиції, проблеми, перспективи*. У 3-х т. Т. 2. Теорія і практика педагогічної науки та освіти : досвід, інноватика, прогнозування: зб. наук. пр. / за ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 371–377.
46. Рурик Г. Робота з образами та метафорами в арт-терапії. URL: <https://upsihologa.com.ua/roboata-z-simvolami-ta-metaforami-v-art-t-02log92f3.html> (дата звернення: 16.03.2024).
47. Сафін О.Д., Кравченко О.О., Міщенко М.С. Збереження психічного здоров'я у фахівців інклюзивно-ресурсних центрів : монографія. Умань: Візаві, 2020. 212 с.
48. Ставицький Г.А. Психологічні та соціальні чинники розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.0 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2016.
49. Степанова Л. Метафоричні асоціативні карти: теоретичні основи. URL: http://www.b17.ru/article/metaphorical_association_cards_the_new/ (дата звернення: 16.03.2024).
50. Театр-студія «Біла ворона». URL: <https://voronna.kiev.ua/chto-takoe-dramaterapiya/> (дата звернення: 16.03.2024).
51. Ткаченко О. 10 підходів до колажування, що зможуть вас надихнути. 11 БЕРЕЗНЯ, 2021. URL: <https://telegraf.design/10-pidhodiv-do-kolazhuvannya-shho-zmozhut-vas-nadyhnuty/> (дата звернення: 16.03.2024).

52. Ушкаренко Ю.В., Чмут А.В., Синякова К.М. Креативні кластери як форма кооперації в креативних індустріях Європейського союзу. *Вісник Херсонського Державного Університету*. Сер. Економічні науки. 2019. № 36. С. 26–31.

53. Фабрічева М. Метафоричні асоціативні карти, як можливість читати несвідоме: навч.-метод. посібник. Київ: Цент ресурсного розвитку «М-арт», 2014. 100 с.

54. Формування творчої особистості вчителя, студента, учня: психологічний дискурс: колективна монографія / О.Д. Сафін, Н.В. Гуртовенко, С.Ю. Діхтяренко [та ін.]. Умань: Візаві, 2021. 376 с.

55. Харченко А.С. Психологічна безпека особистості викладача вишу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (2). С. 443–450.

56. Чайковський М.Є. Інклюзивний простір як середовище соціально-педагогічної роботи з молоддю з інвалідністю. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 13. С. 76–80.

57. Шмиглюк О. Г. Статеві-вікові особливості ідентичності: крос-культурний аспект. *Sapience and Education a New Dimension*. 2018. VI (73). С. 57–63.

58. Шмиглюк О.Г. Феноменологія та структура етнічної ідентичності особистості в ранньому юнацькому віці. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1, т. 2. С. 174–180.

Додаткова:

59. Метафоричні карти. Відео. URL: <https://www.kozaky.org.ua/metaforichni-karti-shho-ce-take-yak-pracyuvati-z-asociativnimi-kartami/> (дата звернення: 16.03.2024).

60. Havelia O. M. Prospects of using media practices and open educational systems to provide the special cultural needs of the gifted persons. URL : <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/prospects-of-using-media-practices-and-open-educational-systems-to-provide-the-special-cultural-needs-of-the-gifted>, 2020. P. 1-10 (Accessed 10 March 2024).

Інформаційні ресурси:

61. Бібліотека Конгресу. URL: <https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/>.

62. Глобальна цифрова бібліотека. URL: <https://digitallibrary.io>.

63. Електронна бібліотека. Підручники. URL: <http://www.info-library.com.ua/>.

64. Електронний каталог Наукової бібліотеки НАКККіМ. URL: <http://library.nakkkim.edu.ua/>.

65. Наукова періодика України. Сайт електронних видань вищих навчальних закладів і наукових установ України. URL: <http://journals.urau.ua>.

66. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

67. 1 198 578 музичних файлів, звукових ефектів та аудіотреків. URL: <https://ua.depositphotos.com/music.html>.

68. Перелік сайтів, де розміщені колажі-зображення. URL: unsplash.com, pexels.com, pixabay.com, [Negativespace.co](https://negativespace.co), [British Library imagery collection](https://britishlibrary.org.uk), [University of California collection](https://california.edu), [Creative Commons archive](https://creativecommons.org), [Europeana imagery collection](https://europeana.eu), [Smithsonian Open Access](https://smithsonianopenaccess.org).